

„AZ ÖTVENEZER FESTŐ VÁROSÁBAN”

FARKAS ISTVÁN MÁSDIK PÁRIZSI TARTÓZKODÁSÁNAK MAGYAR RECEPCIÓJÁBÓL (1928–1930)¹

Magyar festő sikere Párizsban. Farkas István festőművész, aki teljes visszavonultságban munkálkodik, Párizsban nevezetes sikert ért el. Legújabban felkereste Párizs leghíresebb építésze, aki egy kiállításon vette meg a neki ismeretlen magyar művész képét és még egyet vásárolt tőle egy Alexandriában épülő palota részére. Farkas Istvánt már két év előtt meghívták Párizs legelőkelőbb kiállítására, a Salon des Tuilleries-be. Ezt megismételték tavaly is. A Salon de France kiállításán *Olivares*² spanyol festő, kritikus és gyűjtő vásárolt tőle képet. Nemrégiben ismét egy művész és műkritikus, a belga *P. Flouquet*³ kereste fel műtermében, aki szintén a kiállítás révén lett rá figyelmessé és hosszú tanulmányt írt róla a „*7Arts*”⁴ című brüsszeli művészeti lapba. Farkas István egészen egyéni stílusú műveit, amelyeket újszerű, maga készítette festékekkel fest, elsősorban művészek és kritikusok méltányolták és nem érdektelen az sem, hogy a visszavonultan élő művészt a vele való személyes megismerkedés céljából sorban fölkeresik képeinek vásárlói.

Magyarság, 1928. február 5. 21.

Magyar festők a nagyvilágban. Rendesen csak akkor tudunk meg róluk egyet-mást, amikor mások, idegenek adnak róluk életjelt. Hol itt, hol ott bukkannak föl a művészi vágyak e vándorai. Néha évekre eltűnnek szemünk elől. Aztán véletlenül ráakadunk nevükre egy francia, angol, spanyol, olasz lapban: oly furcsán fest magyar nevük az idegen szövegben. S az idegen szövegből tudjuk meg titkaikat. E titkok olykor különösen meglepők, így csak nemrégiben egy brüsszeli művészeti folyóirat („*7Arts*”) közölt egy ilyen leleplezést, még pedig egy belga festő tollából, aki Párizsban, a rengeteg sok kiállítás egyikén fedezte fel egy magyar festő képét, s a kép úgy hatott rá, hogy hamar fölkereste műhelyében a festőt, mert ezek után kíváncsi lett őreá is. Ez szinte furcsán hangzik, mert hiszen Párizs negyvenezer művésze közül

¹ Összeállította Bardoly István, szerkesztette Markója Csilla (ELKH BTK MI).

² Alfonso Olivares (1898–1936) spanyol festő, kritikus és műgyűjtő, az 1931-ben Párizsban megalakult Société des artistes ibériques tagja.

³ Pierre-Louis Flouquet (1900–1967) belga festő, költő.

⁴ Pierre Flouquet: Un Peintre Hongrois Etienne Farkas. *7Arts. Journal Hebdomadaire d'Information et de Critique*, No 19., 27. Mars 1927. 2.

csak a nagylutri tudna kihalászni éppen egy szál magyart. Ámde a brüsszeli festő a magyar festőre nem a véletlen útján lett figyelmessé, hanem mert olyasmit talált benne, ami művész-képzeletét izgatta. A cikkben, amelynek címe: *Un peintre hongrois, Etienne Farkas*, szépen el is mondja azt, ami őt oly kíváncsívá tette az ismeretlen kollégával szemben, akit a budapesti közönség is csak nagy ritkán talál valamely kiállításunkon, mert évek óta Párizsban él. A szintiszta egyszerűség kötötte le, a rendületlen komolyság és telivér művészi célkitűzés. Valóban, nem a közönség számára dolgozik. Pedig dolgozik, mint kevés más, szünet nélkül, oly felelősségérzettel, amely ritkítja párját. Elment egészen odáig – s itt következik a titok –, hogy egészen új anyagot, új eljárást is talált ki, évek munkája árán, műveinek alakítására. Régóta vaskosnak érezte az olajfestéket s keresett egy anyagot, amely a kép bőrrét finomabbá, az optikai tapintat számára kevésbé semlegessé, zománcosabbá, transzparensbé tenné, amely az érdesség, síkosság, szárazság s más hasonló tapintásbeli különbségeket finomabb és megérezhetőbb skálában adná. Az anyagéreztetésnek új módja új anyagot követelt s ezt hosszú kísérletek után megtalálta. Minden képe így készült most már, s bár szinte kémikussá kellett emiatt válnia, mégis el tudta érni vele a művészi célt, amelyet maga elé tűzött. Műterme így félig-meddig laboratóriumma is lett, ő maga preparálja hosszú eljárással a deszkát, amelyre melegített festékekkel viszi át az újszerű színt, amely újszerű hat. Hát ilyesmire is csak olyan ember képes, aki szerelmese a művészetnek. Farkas Istvánról nemcsak ezt tudtuk meg, hanem még egyebet is, aminél megint azt hihetnők, hogy a nagylutri csinálta. Az egyik az a furcsa eset, hogy a fent említett negyvenezer párizsi festő hangyabolyából – úgy két évvel ezelőtt – éppen ezt az egy magyart szemelték ki s hívták meg párizsi – ismeretlen – kollégái, hogy részt vegyen a világváros legelső kiállításának, a Salon des Tuileries-nek tárlatán s ezt tavaly is megismételték. Erre az történt, hogy megint kihalászta őt valaki a képek és festők tengeréből s ez a valaki nem volt kisebb ember, mint Monsieur Perret,⁵ ez idő szerint Párizs leghíresebb építésze, világszerte ismert atyja a modern vasbeton-stílusnak. Két képét vette meg a neki ismeretlen magyarnak, az egyiket azért, hogy vele felékesítsen egy új nagy palotái, amelyet Aquilon úr, egyiptomi multimilliomos számára épített Alexandriában. A magyar kép már ott is van a Nílus szomszédságában. Monsieur Perret – akár a belga festő-kritikus – kíváncsi lett most már magára a festőre is, felkereste, átmutrálta műhelyét s amit ott látott, azt elragadtatással köszönte meg. Most már igazán nem hihetjük, hogy a véletlen nagylutrija játszott közre az elvonultan élő festő e kihalásztatásaiban, mert hát Párizsban mégis elég nagy a választék, de a választásnál mindig azon fordul meg az érték, hogy ki az, aki választ.

Uj Idők, 1928. március 4. XXXIX. évf. 10. sz. 281–282.

⁵ Auguste Perret (1874–1954) és Gustave Perret (1876–1952) építészek 1926–1927-ben tervezték és építették Alexandriában Gustave Aghion (1881–1957) villáját. A régóta lakatlan, kifosztott és lepusztult épületet 2009-ben lebontották.

Magyar művészek a Salon de Tuileries kiállításán. A párizsi Salon de Tuileries pénteken nyitotta meg kapuit, amely – mint ismeretes – a művészeti szezon legérdekesebb és legjelentősebb eseménye. Ezen a kiállításon legalább három- vagy négyezer festő, szobrász és grafikus vesz részt, ami természetesen a különböző irányok és iskolák sokféleségét, sokszínűségét hozták magukkal. [...] A francia sajtó, amely az idegenekkel, de különösen a *magyarokkal* szemben eddig a teljes elzárkózottság álláspontjára helyezkedett, ezúttal revidálja álláspontját. Általános beszámolójában megemlíti néhány magyar művészt is, mint olyant, akiknek a kiállításon való jelenléte hozzájárul ahhoz, hogy annak érdekes, sok dicséretet érdemlő jellege van. Így például Csáky József szobrász munkáját nem egy kritikus a kiállítás legsikerültebb alkotásának tartja. Tihanyi Lajos sok esztendő elmélyülésének nagyszerű eredményét hozza, megérdemli a kritika dicsérő jelzőit. Czobor Ernő⁶ lankadatlan fiatalsággal minden vásznán egyéni tud lenni. Medgyes László⁷ piktúrája érdekes, azon az úton, amelyen most halad, eljut a teljes megtisztulásig. Farkas István nyugtalanul keresi önmagát; keresése szimpatikus, sok eredménnyel biztató. Réth Alfréd⁸ mestereivel, Picassóékkal eljutott a fejlődésnek arra a pontjára, ahol az értékek kezdődnek. Földes Jolán⁹ szoborkísérleteiben egy érdekes őstehetség kibontakozását látjuk.

(gy. i.) [Gyomai Imre]¹⁰ *Ujság*, 1928. május 9. 10.

Egy magyar festő képeit Salmon, a híres párizsi költő „illusztrálja”. Vers próza és kép ugyanerről a témáról – Farkas István párizsi sikerei. Néhány hét előtt a budapesti napilapokban megjelent egy rövid hír, amely magyar festő párizsi sikereiről számolt be. A magyar festő: Farkas István, akit az a kitüntetés ért, hogy Párizsban, az ötvenezer festő városában épp őrá esett a választása André Salmonnak,¹¹

⁶ Ő egy neves korabeli kabarészerző volt, valójában Czóbel Béláról (1883–1976) van szó.

⁷ Medgyes László (1892–1940-es évek második fele) festő. 1920 után Párizsban élt, majd 1939-ben az Egyesült Államokba emigrált.

⁸ Réth Alfréd (1884–1966) festő, aki Róth Jolánnak, Wolfner József második feleségének testvére volt, s Farkas Istvánnal, illetve Egyri Józseffel együtt Mednyánszky László segítette kibontakozásukat. 1905-től élt Párizsban.

⁹ Valójában: Földes Lenke (1896–1986) szobrász, Antoine Bourdelle felfedezettje volt, aki 1925-től rendszeresen szerepelt a Salon des Tuileries és a Salon des Indépendents kiállításain.

¹⁰ Gyomai Imre (1894–1962) író, újságíró. 1915–1918 között a *Világ* cikkírója, majd 1920-tól Franciaországban élt, a *Paris Soir*, *Monde* és a *Nouvelle Littéraire* munkatársa volt, illetve hazai lapok tudósítója, pl. *Ujság*, *Literatura*, *Korunk* és a kolozsvári *Ellenzék*. Az 1920-as évek végén társszerkesztője volt a *Montparnasse* c. folyóiratnak, s ebben többször jelent meg írás Farkasról. Ld.: Bajomi Lázár Endre: *Párizs nem ereszt el*. Budapest, 1975. 185–186.

¹¹ „André Salmon (1881–1969) francia író, költő. Fiatalon csatlakozott a parnasszista és szimbolista költők társaságához, jó barátság fűzte Apollinaire-hez, vele és M. Jacobbal közösen indította a *Le Festin d'Ésope* c. folyóiratot. Költészetével a modern francia líra egyik úttörője, kritikáival a modern, főleg a

Farkas István: Fák, 1926–1928, papír, szén, 490 x 360 mm, mgt.

a neves költőnek és esztétikusnak, aki most Farkas Istvánnal ad ki egy albumot. A napilapokban megjelent híradás szerint nem vers-illusztrálásról van szó, hanem egy egész különös új műfajról: Farkas István tíz kép-reprodukcióját André Salmon a szó művészetével „magyarazza”. Salmon verses prózái voltaképpen a képekhez applikált „illusztrációk”. Salmon elismert és kellőképp méltányolt neve, művészi egyéniségének súlya valójában Farkas István művészetének approbálása.

A minap aztán néhánynapos rokoni látogatásra hazajött Párizsból *Farkas* István, akit a *Budapesti Hírlap* munkatársa fölkeresett *Bristol*-szállóbeli lakásán, hogy megtudja tőle legutolsó párizsi sikerének előzményeit és körülményeit.

Farkas István nemcsak mint művész, de mint ember is érdekes egyéniség. Különös, poézissal és misztikummal fűtött kifejezési formáihoz nagy és szokatlan lelki vívódásokon át jutott el. Ezek a vívódások már egész fiatal, kisdíjnyertes korában kezdődtek, amikor a véletlen összehozta őt a magyar festők egyik legeredetibb egyéniségével, *Mednyánszky* László báróval. *Mednyánszky*, a csavargók és elesettek figuráinak lankadatlan szerelmese megkedvelte a fiatal, művészetért rajongó kisdíjakot és ez a torzonborz öregúr olyan élet- és művészi igazságokat közölt a tizenhároméves gyermekkel, amelyet ez csak jóval későbbben értett meg. Egyéniségének szuggesztívója azonban mindmáig bevésődött *Farkas* István lelkébe és bizonyos, hogy *Mednyánszky*, aki mondanivalóinak gazdagságával és szinte korlátlan munkabíráásával a cinquecento nagymestereire emlékeztetett, ezt a fáradhatatlan, apadhatatlan renaissanceos aktivitást örökségként *mindörökre beleszuggérta ifjú és lelkes tanítványába*. *Farkas* Istvánt úgyszólván egész életére determinálta egy mondása, amelyet talán tizenötéves korában mondott nagyszerű öreg mesterének, akivel a festészet törvényeit beszélte meg.

- Azt hiszem - mondotta a tizenötéves gyermek, - hogy az az igazi jó kép, amelynek mondanivalóját nem a festő, hanem a szentlélek mondja el.

A nagybányai tanulóévek után Olaszországba, majd Münchenbe került és kétesztendei akadémiai tanulmány után Párizsba ment, ahol az *Academie La Palette*-ben folytatta tanulmányait. Ebben az időben a *La Palette*-ben *Picasso*, *Braque* voltak a hangadók, *Cézanne*-t vallották atyamesterüknek: itt bontakozott ki, a ma kubizmus néven ismert és meglehetősen lejáratos művészi irányzat, amely akkoriban igen tiszta intenciókkal az *akadémikussá lanyhult impresszionizmus ellen keletkezett reakció volt tulajdonképpen*. A *La Palette* művészei a szétfolyó és minden teremtő erejét elvesztett impresszionizmus után *egészséges konstruktivitást akartak belevinni a festészetbe* és ebben a fiatalos forrongó hangulatban kereste most a maga mondanivalójának kifejezési formáit *Farkas* István. Közbejött azonban a háború, *Farkas* István bevonult, majd olasz hadifogságba esett és amikor hazakerült, a sokesztendei szünet után *valahogy elvesztette lába alól a talajt*. Évekig vívódott, mígnem aztán öt esztendő előtt újra kiment Párizsba, de ekkor már határozott tervei voltak és lassankint megtalálta azt a formát, amely végre meghozta az elismerő sikert. Erről már *Farkas* István maga beszélt:

- Észrevettem, - mondja - hogy, bármilyen különösen hangzik is, nem elégít ki az olajfesték. Valami furcsa *idegenkedést éreztem zsirosságától*, egyébként pedig a képtárak tanulmányozása arra a belátásra vezetett, hogy az olajfestés technikája körül

kubista képzőművészetet támogatta, vette védelmébe. *Souvenirs sans fin* (Emlékek vég nélkül, 1955-1961) c. memoárja tanúsítja a Montparnasse művészvilága iránti vonzalmát. 1964-ben az Académie française életműve elismeréseként a Költészet Nagydíjával jutalmazta." *Világirodalmi lexikon*. XII. Főszerk. Szerdahelyi István. Budapest, 1991. 444.

általában bajok vannak. Észrevettem, hogy öt-tíz esztendő előtt készült olajfestmények repedezettek, feketék. Ugyanakkor feltűnt, hogy a *XV. századból való képek ma is üdék, színeik frissek és az elvihartzott századoknak nyoma sincs derűs fiatalságukon*, amelyet örökkévalónak szánt alkotójuk. És rájöttem, hogy itt tulajdonképpen a technikával vannak bajok, azzal a technikával, amelyet az akadémiáknak valójában tanítani kellene, miután *a művészetet amúgy sem lehet elsajátítani*. Régi mesterek életrajzait tanulmányozva, azt is megtudtam, hogy ezek tulajdonképpen arra tanították meg tanítványaikat, miként kell a festéket előállítani, hogyan kell azt kezelni, a renaissance nagymesterek féltve őrzött titkai *nem a művészetük volt, amely természetesen mindegyiknek egyéni kincse volt, hanem azok a kémiai manipulációk, amelyek lehetővé tették, hogy mondanivalóikat maradandóan rögzítsék meg*.

- Miután az olajszínek nem elégítettek ki, kezdtem magam is foglalkozni valami más módszerrel és a könnyen leporló pasztellen át jutottam el a *temperának egy válfajához*, amelyet most állandóan alkalmazok és amely színeinek tisztaságával, üde frissességével a kombináció korlátlan lehetőségével *kedvessé tette nekem mondanivalóim kifejezését*. A vásznat teljesen kikapcsoltam, *csak deszkára festek*, amelyet előbb magam alapozok fehérrel, addig csiszolva, míg nem valami kartonszerűen fényes fehér felületet kapok, amely aztán a festmények mintegy *átvilágító felületül szolgál és teljes szépségükben hozza ki a színeket*.

- Ennek a hosszú munkának első sikere volt, amikor másodszor hívtak meg a Salon des Tuileries-be és akkor ötezer kép közül két képemet választotta ki Auguste Perret, Párizs leghíresebb építőművésze, a *Théâtre des Champs Elysée* építője, aki az egyik képet már el is helyezte egy nagy alexandriai palotában, amelyet egy *Aghillon*¹² nevű egyiptomi multimilliomos számára készített.

- A következő etap az volt, amikor Nemes Marcellnek¹³ tűntek fel képeim, amelyeken még nem is volt számozás, tehát *nem tudhatta, hogy magyar festőtől származnak*. Végül pedig igen sokat jelentett, amikor *Salmon*, a neves esztéta és költő kezdte figyelni dolgaimat. *Salmon, Prince* matematikussal és *Apollinaire* költővel szellemi vezére volt annak idején a modern francia festészeti mozgalomnak és talán életem legnagyobb élménye volt, amikor Salmon műtermem festményeit végigmustrálva így szólt hozzám: „*Az ön festészete igazolja a mi forradalmunkat.*”

- Így történt aztán, hogy Salmon képeim közül kiválogatott tízet, amely szerinte poézisével és misztikumával legközelebb áll az ő művészetéhez és elhatározta, hogy velem közösen albumot ad ki ebből a tíz képből. Az albumban jobb oldalon lesznek a képek reprodukciói, bal oldalon pedig Salmon verses prózája, amely egész új ötletből kiindulva, egy furcsa műfajt van hivatva életre kelteni, a művészetnek egy olyan formáját, amikor ugyanazt a témát költő és festő, mindegyike a maga eszközeivel, mondja el.

¹² Gustave Aghion (1876–1952) építtette.

¹³ Nemes Marcell (1866–1930) nagykereskedő, műgyűjtő. Ld.: *El Grecótól Rippl-Rónaiig. Nemes Marcell, a mecénás műgyűjtő*. Szerk. Németh István. Budapest, Szépművészeti Múzeum, 2011.

Farkas István: Parkban, 1928 körül, karton, pasztell, 250 x 350 mm, mgt.

- A Salon-beli kiállítás, rám nézve még jelentősebb sikere, hogy megtörtént velem az a Párizsban rendkívül szokatlan megtiszteltetés, hogy egy neves műkereskedő jött fel műtermembe, felszólítva, hogy rendezzek nála kiállítást. Aki ismeri a párizsi viszonyokat és azt, hogy műkereskedőnél tartott kiállításoknak fix áruk van, az tudja csak méltányolni, hogy mit jelent egy Párizsban élő festő számára, egynek az ötven-ezer közül, ha műkereskedő meglátogatja és felszólítja kiállításra.

- Mondanom sem kell talán, hogy most is örök keresésben vagyok, de tény az, hogy végre szeretni tudom képeimet és befejezett munkáim nem kedvetlenülének el, hanem további munkára serkentenek. A kétségbeesések és vívódások hosszú esztendeihez képest ez az aránylagos harmónia mindenesetre nagy boldogság az életben.

Farkas István még néhány napig marad Budapesten, aztán megy vissza a párizsi atelier-be, előkészíteni az albumot és a kiállítást.

Budapesti Hírlap, 1929. január 22. 7.

Ezt csinálják a magyar piktorok, szobrászok, rajzolók és építészek Párizsban. [...] Ülünk fel gyorsan a Q-jelzésű autóbuszra; menjünk vissza a Montparnasse-ra. [...] Farkas István érdekes jelenség, újszerűsége egyéni. Ha irányok szerint

osztályoznánk, azt mondhatnók, hogy azok közé sorozható, akik a mindig újat keresés forradalmas zászlóját lobogtatják. De intuíciójának érdekes lendületét megkötik az intellektuális adottságok. Mégis felfigyelnek rá, mert piktúrája, amelyben az intuíció sokhangúsága verekszik az intellektuel józanságával, opportunizmusával érdekes tehetségnek a demonstrációja. [...]

Gyomai Imre *Literatura*, 1929. május, IV. évf. 5. sz. 160-161.

Correspondances – André Salmon franciayelvű versei, Farkas István képei.

Az *Aux chroniques du jour* (Paris) kiadásában remekbe szabott album jelentkezik, amely André Salmon tíz versét és Farkas István tíz képét tartalmazza. Ennyit mond a prospektus szűkszavú bejelentője, amely a Café Dôme teraszán véletlenül akad a kezembe. André Salmon a ma élő francia lírikusok egyik legkitűnőbbje, aki a modern francia piktúrának is úgyszólván egyetlen, elhivatott tollú propagálója és képviselője. Tekintély. Az ő szavára felfigyelnek azok is, akik az új piktúra mind térhódítóbb törekvéseivel szemben idegenül állanak, mert André Salmon írásaiban művészi tökéletesség az, ami ma embrionális életpróbálgatás még a piktúrában.

Valami gátszakadás történt a lehanyatló 19. század művészetében s most megindult a folyam, amely szerteszéjjel löki útjából a hagyományok patinás gránitszirtjeit... A 20. század piktúrája itt lázong Párizs utcáin, verdesi a múzeumok falait, bebozsájtatást követel, le akar telepedni a művészetek jól megterített asztalához. Élni akar. Egyelőre még csak bömbölése hangzik, az ember hiába figyel, nem érti... André Salmon nyelvén megéri s főképp megéri: mit akar, mi az, ami elementum életre segítette s előbb-utóbb megjelöli a művészetek vendégasztalánál az őt megillető igazi helyet. André Salmon az új festői törekvések ihletett szavú tolmácsolója, költője, apja, prófétája. Az avantgardisták rohamoszlopai feléje emelik tekintetüket, reá figyelnek.

André Salmonnak prózában írott költeményeiben maradéktalan kifejezésre jut az alkotó bensőség a forma szépségarabeszkjein; az olvasó elfelejti ez írások megnyilvánulásának technikai külsőségeit bírálgatni, mert újszerűségük nem csupán formáik friss csiszolataiban rejtőzik; a külsőség szerves kapcsolatot tart a lélek mechanizmusával s annak prizmáján tündököl fölötte: ez is, az is valami benső varázslatoságnak a kifejeződése, valaminek, aminek mögötte és fölötte, mint napkorong vakít megtermékenyítő és életre parancsoló erejével a születésének első perceit vajúdó 20. század művészi meggyőződése, hitvallomása, hagyományokat reorganizáló és legázoló forradalmi feltámadása. Megkísérlem André Salmon mélyeséges áhítatának néhány gondolatsugarát magyarul ide áttenni, hogy némi fogalmat adjak arról a himnikus csodálatról, amelyet a felszabadult ecset lázongása támaszt lelkének izzó kohójában:

*Festeni – ez a csoda!
A rózsát megfesteni az állat vérével
És a napot a földi iszappal
És a növények nedvével*

*És a remegő húst az örvény hevével,
Hal pikkellyel, higannyal, kénnel –
Amít tudás, munka formál anyaggá
S amit a művészet újra formál!*

...Még végig sem gondolom gondolataimat, amikor a Montparnasse forgatagában Farkas István nyugodt, sétáló alakja bukkan fel a festőktől zsvivajos kávéház terasza előtt. Ezelőtt hat esztendővel láttam ugyanígy az Andrassy úton... Azóta állandó francia lakos, úgy jár-kei a Rue de la Grande Chaumiére szűk utcácskájabeli műterméből a Rue de Grenelle-beli lakására napról-napra, pontosan este fél nyolc órákor, mint egy dolgát elvégzett obligát kishivatalnok. A külsőleg és bensőleg konzolidált individuum benyomását kelti az emberben, pedig hogy ezt elérje, nem kis erőfeszítés eredménye, úgy öltözködik, úgy beszél, úgy él, mint valami nyárspolgár, – mindez azonban csak a nyárspolgár álarca, amely mögött megnyugvást áhító művész örökké lázas vergődése húzódik meg. Még a banalitástól sem riad vissza az emberekkel való érintkezéseiben s ezt úgy viseli külső habitusán, mint valami flastromot, hogy eltakarja vele azt, ami senkire az égvilágon nem tartozhatik, egyedül csak reá.

A művész benne: magánügy.

Valami, amiről beszélni nem szabad és nem is lehet. Több az életnél.

Több a szerelemnél.

Mi minden történt addig, míg a *Correspondances*-ig s még inkább: André Salmonig eljutott! Mennyi vergődés, mennyi sikátorokba tévedés, amelyek talán törvényszerűen vezettek mai önmagáig, de amelyek a lélek fenekéig ástak s mérgező fullánkjait lelkébe törték mindhalálig.

Mily nehezen téphette ki magát azokból a bilincsekből, amelyeket a családi vagyon féltése rakott kezére, hogy elvonja azokat igazi életformájától, az ecsettől! Üzletembernek akarták, a magasszínvonalú pesti könyvkiadócég folytatójaként, letéteményeseként nevelték.

Ám a véletlen másképp rendelkezett. A véletlen, amely állandó kísérője Farkas István látszatra nyugalmas külső életének, s amelynek megszemélyesítésében egy már akkor öreg s a család előtt is fölötte tisztelt úr jelentkezett. *Mednyánszky László* báró volt.

Ő tanította festeni.

Azaz: nem is tanította, inkább a szemét nyitogatta a festői látás számára, vitte, hordozta magával, amikor lesben állt, hogy szinte kulcslyukon, megfigyelje a természet titkait.

A koránnyílt eszű és művészerzületű ifjú mohón itta tanításait, úgy követte, mint az árnyék, és még férfikora delelőjén is, s művészként is ezalatt a sugallat alatt állott... Eltéphetetlen a kapocs, amely Farkas István s *Mednyánszky László* báró életét összefűzi, örökség, amely eltékozhatatlan, s amelynek Farkas István mai művészi eredményei: annak voltaképpen való gazdag kamatai.

Persze: mindez emlék ma már, a régi tegnap, amelyben André Salmon is legény-ifjúként dalolgatott.

Mi az a rádiumos erő, amely őket a mindenség két oly ellentétes pólusáról a *Correspondances* pódiumán összehozta s összehozta lélekben úgy, mint ahogy tejtetstvérek sem egyesülnek. André Salmon remete magabazárkózottságával él és húzódik vissza magányába, csak írásaiban ad jelt magáról s ha megszólal, óvatosan bánik a szavakkal, összetetalálkoztván pedig a Farkas István képkölteményeivel, az entuziazmus hangján kiáltott fel:

– Ez az, amit a ma művészete kifejezni akar... Ez az, amit én írásban kutatok. Úgy érzem összetetalálkoztunk a hangban. Az ecset összetetalálkozott az író tollával!

Az első, ami megragad Farkas István képeiben: az anyag mélységes tisztelete. A polcokon egymás mellett úgy sorakoznak a tiszta, világos porral telt üvegecskék a kis műteremben, mint valami gyógyszerárban. Általában az egész műterem olyan, mint valami orvosi laboratórium. Ha ezekből a kristálytisztá színekből egymás mellé teszünk három színt, ez a maga tiszta guszthusosságában a festő számára már kész kép, vagy legalábbis kiindulója a képnek. Ezek a színek a Farkas István képeiben azon eredetijükben térnek vissza, mint ahogy üvegcsejükből elindultak... Csak annyi a különbség, hogy míg addig az üvegen át, most egy fára érzett kompozíció életében világítanak. Az olajfesték sohasem keltheti a tisztaságnak ezt az érzetét. A színek világítóereje maradéktalanul érvényesül ezeken a képeken s még valami, ami eluralkodik valamennyin: a rend! Nincs egy vonal, egy színfolt, ami odébb lehetne, vagy másképp lehetne... Azonnal megváltoznék minden, összedőlné rajtok minden... Szigorú konstrukció vastraverzeit érzetetik, a konstruktív felépítés mégis úgy tűnik el rajtok, mint a befejezett házon a gerendázat... A konstruktív összetartás *bennük* van, a *felső* alatt van. Eleven dokumentumai ezek a képek annak, hogy a kubizmus eszköz és nem cél...

Itt egyik szín a másikat keresi, egyik vonalritmus a másikat vonja törvényszerűen maga után. Széles, lapidáris előadásmód; festőjük előtt láthatólag az ősprimitívek szóköte, kifejeződése lebeg: oly kevéssel, amennyivel ecsettel csak lehetséges: végigmondani mindent. Azt, amit a *Correspondances* képei mondanak s ami kifejezhetetlen, mert testetlen, mint az emberi lélek...

Előbb voltak ezek a képek, aztán jöttek az írások. Így született meg a *Correspondances*. Fordítottja annak, ahogy rendszerint történni szokott. Itt a festő ihlette meg a költőt, s nem a festő »illusztrálta« a költő elgondolásait. De André Salmon sem illusztrált. Hangban, hangulatban egyezők ezek a prózában írt költemények Farkas István képeivel, szellemökben, életérzésükben, abban, hogy mindkettő oly horizontokon ível evező szárnyaival, amelyekken hunyorogva csillámlanak szemünknek távoli csillagok.

Nekünk csillagok még. Nekik eleven világok, amelyeket felfedező utasokként együtt utaznak be ketten, egymásra talált álmodói a párizsi Montparnasse-nak.

Bálint Jenő¹⁴ *Literatura*, 1929. június, IV. évf. 6. sz. 202–204.

¹⁴ Bálint Jenő (1889–1945) művészeti író, kritikus. A Helikon Műkereskedelmi Rt., illetve 1923-tól az Alkotás Művészház igazgatója.

Farkas István: Dalmát táj, Bordighera, p.a. 1926. jn. 118 x 131, mgt.

Nemes Marcell az európai híró műgyűjtő nincs elragadtatva a mai magyar festők alkotásaitól. Hosszú külföldi tartózkodás után ismét Budapestre érkezett Nemes Marcell, a világhíró műgyűjtő. Néhány napra jött csak látogatóba, ám mikor megérkezett, annyi munka, annyi elintéznivaló várta itthon, hogy meghosszabbította tartózkodását. Gellért-szállóbeli lakosztályának kilincsét (ugyanabban a lakosztályban lakik, amelyben pesti tartózkodásakor Rabindranath Tagore¹⁵ lakott), egymás kezébe adják a budapesti művészek. Telefonja szünet nélkül cseng. Programokkal, tervekkel, kérésekkel halmozzák el. Támogatást, közbenjárást, véleményt kérnek tőle. Budapestre – szokásos európai művészeti körútja után látogatott el és azért kerestük fel, hogy közismert szaktekintélytől halljuk meg az eseményeket, amelyek ma Európa művészetét érdeklik.

– Nehéz dolog ez, nagyon nehéz, – szól Nemes. – Mert őszintén megvallva, évek óta hiába járom a művészvárosokat és ezeknek is a centrumát, Párizst. Semmi, de semmi újat, semmi figyelemreméltót, nagyszerűt nem találtam. Bizonyos, hogy ez attól a sokezer piktorától, aki Párizsban él, nem valami szép teljesítmény. Pedig meg kell adni, hogy a párizsi, vagy inkább a Párizsban élő festők minden irányzatot képviselnek.

¹⁵ Rabindranath Tagore (1861–1941) indiai költő, zeneszerző, festő. 1913-ban Nobel-díjat kapott, 1926-ban járt Magyarországon.

Sachlichkeit az új művészi irány. Mégis két nagy irányzat van, amely ma a festőművészetet irányítja. Az egyik a még mindig diadalmas és valószínűleg nagyobb jövőjű impresszionisztikus irányzat, a másik az úgynevezett Sachlichkeit. Ez az utóbbi egy különös és nagymértékben felületes, a mai igényeknek szánt irányzat, amelyre nincs is jobb kifejezés, mint ez a német szó, amely ma már internacionális lett. Voltaképpen nem egyéb, mint naturalizmus, némi kis metafizikai ízzel, amely azonban csak másodrangúnak tűnik föl. Kétségtől van neki egy nagy előnye. *Ez pedig az, hogy a Sachlichkeit fejleszti a művészetet, neveli a művészt megglátásban és anatómiában.* Mind ezeknél fogva pedig alkalmas arra, hogy a festőnek segítségére legyen későbbi megállapodott művészetének kifejlesztésében. Voltaképpen jövője azonban szerintem nincsen.

- Ami mármost a kiállításokat illeti, anyaguk is mintha a fentebb mondottakat bizonyítaná. Vagyis semmi új, semmi szenzáció, semmi nagyvonalúság. Száz és száz kiállítás, ezer és ezer képpel, minden újdonság, a nagyság minden látszata nélkül. Mindezeket a kiállításokat lelkiismeretesen végigjárva, arra a megállapításra jutottam ismét, *hogy a mi magyar művészeink világviszonylatban is megállják helyüket.* Természetesen csak kiválogatva. Mert amint egy uncia rózsaoajért száz és száz rózsát kell megölni, éppen úgy egy igazi művészi képért temérdek kell dolgozni, temérdek alkotást, tanulmányt kell kiselejtezni a művésznek. *Éppen ezért nem vagyok híve annak, hogy egy művésztől sok képet állítsanak ki egyszerre.* Éppen elég, ha az öt legjobb képet kiállítjuk, mert akkor hű, de művészi képét kapjuk a művészetének.

- Nagy sikert aratott Párizsban *Farkas Istvánnak* a kiállítása. *Farkas* igazi művész, akinek *hallatlan nagy kultúrája* van. Absztrakt irányt képvisel és festményeivel határozottan sikert aratott, ami Párizsban nem csekélység. Ez is azt bizonyítja, amit már említettem, hogy a magyar művészekben meg van az a festői megglátás, amelyre bizony a nemzetközi művészet nagyon rászorul.

Csak tanulmányi stipendiumot a magyar művészeknek. - Éppen ezért nem osztom *Klebelsberg* grófnak a nézetét, hogy a magyar művészt ki kell küldeni külföldre.¹⁶ Mert ha a magyar művész kikerül külföldre, igen nagy a valószínűsége annak, hogy ott a művészet nemzetközi zsibvásárán elveszti magyar jellegét. Míg, ha

¹⁶ Nemes Marcell két nap múlva az alábbi közleményt juttatta el a *Budapesti Hirlapnak*: „Tekintetes Szerkesztőség! A *Budapesti Hirlap* vasárnapi számában egy beszélgetést közölt, mely b. lapjának tudósítója között és köztem folyt le. Ebben a cikkben többek között azt olvasom, hogy én „nem osztom *Klebelsberg* grófnak azt a nézetét, hogy a magyar művészt ki kell küldeni külföldre.” Itt erős félreértés van, mert szerintem éppen ellenkezőleg: *nagyon is szükséges, hogy fiatal művészeink külföldre menjenek látni és tanulni, s amit Klebelsberg gróf ezen a téren tesz, az csak a legnagyobb elismerésre méltó.* Amit mondtam s amit vallok az az, hogy *nem tartom helyesnek, hogy művészeink huzamosan, vagy éppen állandóan külföldön dolgoznak,* mert ezt például sokan a 70-es és 80-as években tették, mert *igazán eredeti és magyar művészetnek kifejlődését csak akkor remélhetjük, ha művészeink a hazai atmoszférában működnek és a hazai benyomásokat dolgozzák fel.* Kiváló tisztelettel *Jánosalmi Nemes Marcell.*” *Budapesti Hirlap*, 1929. július 16. 7.

Farkas István: Kisváros, Bordighera, 1926. p. a. jjl. 45, mgt.

itt marad és itt találja meg azt a kifejezési módot, amelyet neki a magyar lélek és saját művészi énje diktál, sokkal, de sokkal többre viszi művészileg. Ha ellenben kimegy, akkor hol ezt utánozza, hol azt és mindenféle művész lesz, csak - *magyar nem. Én tehát nem adnék olyan stipendiumokat, amelyek ara szolgálnak, hogy a magyar művész idegenben dolgozzék.* Csak olyan stipendiumokat bocsájtának rendelkezésre, amelyből tanulmányútra mehet, de akkor is szakszerű és kitűnő vezetés mellett. Nézze meg a múzeumokat, nézze meg a képeket, tanuljon, *de dolgozni csak itthon dolgozzon.* Hiszen többet Párizsban sem tanulhat sem technikailag, sem másképp. Amikor már érett, tapasztalt művész, akkor már kimehet külföldre is dolgozni, de addig nem! Meg vagyok győződve például, hogy Csók, aki pedig igen kitűnő művész, ha állandóan kint dolgozott volna, talán nem lett volna egyéb, mint egy közepes francia festő.

A fordulópont. - Minden művésznek van az életében egy fordulópont. Egy fordulópont, amely a további, későbbi művészetét jellemzi. Szóval talán nem is lehet

kifejezni, hogy ez miképp megy végbe, de talán utalhatok egy példára, amely velem történt meg jóval a háború előtt. Akkoriban egy kiállításra mentem el, amelyen irtóztató tömegű rossz képet láttam. Kedvetlenül sétálgattam, midőn az egyik falon egynehány képet vettem észre, amelyek felettébb megragadták érdeklődésemet. Bementem az irodába, ahol kiderült, hogy a képek festője: egy *angol lány*. Másnap este lelkesülten beszéltem el ismerőseimnek élményemet és ragaszkodtam hozzá, hogy az illető leánnyal, aki ilyen kitűnően fest, megismerkedjem. Levelet írtam neki, majd meghívására felkerestem. Termetes, ősz hajú hölgyet találtam, aki elmondotta, hogy ezek a képei, amelyek engem fellelkesítettek, dél-franciaországi tartózkodásának eredményei, ahol egy gyermek üdülőtelepen volt. Mutatta a régi képeit, – *giccsek voltak*. Ez a fordulópontra nála Dél-Franciaországban következett be.

Mondanom sem kell, hogy a hölgy láttára lelkesültségem (már amit személye iránt éreztem) alábbhagyott, *ám attól fogva meggyőződésemmel, hogy a magyar művésznek ezt a fordulópontra, ezt az igazi érett művészi felfogást, itthon, magyar levegőben, magyar tájakon kell megtalálnia.*

Itt elhallgat, majd mikor tervei iránt érdeklődünk, feláll, átmegy a szomszéd szobába és egy levelet hoz be, amelyet megmutat. A levélben értesítik, hogy *kinevezték a francia becsületrend tisztjének és kérik, hogy költözzön Párizsba*, hiszen neki ott lenne a helye. Kérdő tekintetünkre fejét csóválja:

– Nem. Nem megyek, – mondja. Bár nem az első eset, hogy hívnak párizsi letelepedésre. Nem lenne értelme, vagyok ott eleget úgyis. Aztán ő kérdezősködik. Budapestről és a magyar viszonyokról.

– Budapest – mondja, miközben búcsúzik – a világ legszebb városa. És, azt hiszem, jövőre ide fogok jönni nyaralni Budapestre. Óh, – teszi hozz mosolyogva, miközben a kezét nyújtja – ha én diktátor lennék itt, olyan fürdővárost csinálnék, mely párját ritkítaná az egész világon.

Lovass János¹⁷ *Budapesti Hírlap*, 1929. július 14. 6.

Farkas István. Kiállítása Párizsban. (Páris, június.) A külső világ zajától anachoretikus elszigeteltségben, de ugyanakkor a művész ösztönös kapillaritásával, teljes idegérzékenységével kapcsolódva és tapadva mindenhez, ami körülötte a szín, a forma, az arányok, a fény és a harmóniák csodái által jelentkezik, a lázíg izgultan, valahányszor új feladatot talál maga előtt (és az ő kereső-természete számára az egész világ csupa színbe és formába oldódó probléma), egy fiatal és nagy tehetségű magyar festő állítja ki most itt Párisban, a Galerie du Portique-ban a műveit. A fiatal festőt Farkas Istvánnak hívják és alkalmasint dícséretére válik, hogy otthon alig ismerik nevét. Arra vall ez, hogy Farkas a honi virányokon se kereste soha az érvényesülést

¹⁷ ifj. Lovass János (1904–1966) író, újságíró. A *Budapesti Hírlap*, *Uj Magyarország*, *Esti Ujság* közölte írásait. 1938-ban megjelent könyvéért, melyben a nácizmust dicsőítette (*N. S. Germánia*) az ügyészség perbe fogta.

ama könnyebbik fajtáját, amit az összeköttetések és az intrikák melengetnek és amelyek végül is, a szorgosan körülült törzszasztal kávésbrikjéből száll fel, diadalmasan és biztos kanyargással, a kávéházi mennyezet felé... Farkas István évek óta Párisban él. Az ötvenezer festő metropolisában. Hic Rhodus, hic salta! Itt állít ki. Itt hívja ki magára a figyelmet és hódítja a maga oldalára a csodálkozást. Itt merészel új és bátor lenni, az egyénisége teljét adni, ahol a nagyot akarásán bizonyára egy csapásra és menthetetlenül rajtavesztene, ha ez az újfajta művészete utánzás lenne csak, vagy a halk ritmusú, félénk utánaérzése a már-ismertnek. [...]

Farkas e különös, fantasztikus és érdekes képein nagy előszeretettel fordul a tengeralatti, elképzelt tájak felé. Mintha a költői elgondolás, a színekben és formákban álmódó poéta fantáziája ragadná az ilyen akváriumi paysageokhoz, a csendjükhöz, a némaságukhoz és ami világ-titok a mélységeik ágyán pihen. Farkas életet visz ezekbe a tájakba, akár Corot az ő erdő-képeibe; minden ál-naivitástól ment csodálkozást, mint Rousseau a maga táj-exotikumaiba. Nagyszerű szín-ökonomiával teszi a képeit a dekoratív hatásokig tetszetősekké. Máskor exotikus vidékek és emberek elevenednek meg a képein; csupa virtuóz vallomás róla, hogy Farkas a formák és színek puzzlejét milyen ezerféleképen tudja széttörni és összerakni újra, hogy minden egyes ilyen új változattal újra megleljen és – elragadjon.

Mi és mennyi ezekben a képekben az intellektuális befolyás és mi bennük az ősimpulzió? A szellemiségtől és teóriáktól gyakran átítatott modern mai festészetben mennyire befolyásolja Farkas István pikturáját a filozófiai szemlélődés, a csend költészete, a maeterlincki szimbolizmus vagy a Paul Valéry-féle hermetizmus, netán a fantázia szertelensége vagy a merőben dekoratív hajlandóság: nem tudnók megmondani. A magunk részéről szívesen elhisszük, amit André Salmon ír Farkasról. Salmon, aki a legjelesebb francia kritikusok egyike és a kubizmusnak, Guillaume Appollinaire mellett az irodalmi és esztétikai úttörője, gyönyörű verseket írt Farkas István képeihez és ezek egy része «Correspondances» cím alatt, remek album alakjában jelent meg mostanában. «Formes et Couleurs! Et ce crédit aux Images!» - írja Salmon és kéri a hitetleneket és megnemértőket: higgyenek Farkas képeinek. Mi hiszünk is nekik, s annál inkább, mert aki ennyire a dolgok nehezebbik végét fogja meg, mint Farkas és amellet egyszerűen ilyen felkészülten ugrik ki a frontélra, (francia kritikusai Picasso és Dufy közt keresik a helyét), bizonyára amaz elhivatottak közül való, akik tudatosan vagy öntudatlan, maguk is csak eszközök ama felsőbb hatalom kezében, amelyek úgy akarja, hogy a művészetben ne legyen megállás soha.

Adorján Andor¹⁸ *Nyugat*, 1929. július 16. XXII. évf. 14. sz. 125–126.

Az „örök keresés művészenek” képeit Salmon, a nagy francia költő magyarázta – versekkel. (Az *Esti Kurir* tudósítójától, Párizs, augusztus hó) Egy Párizsban élő magyar festő, kinek nevét a magyar műértő közönség is jól ismeri:

¹⁸ Adorján Andor (1883–1966) író, újságíró. 1919 előtt Párizsban újságíróiskolát végzett s a *Pesti Napló*, majd az *Az Est* munkatársa volt. Emigrált s haláláig Párizsban élt. A *Reggel* és az *Ujság* tudósítója volt.

Farkas István, André Salmonnak, a nagynevű francia költőnek és esztétikusnak a társaságában könyvet adott ki. Ez a könyv úgy a francia, mint a magyar műértő közönségben *osztatlan elismerést* szerzett Farkas Istvánnak. A könyv ugyanis *nem sablonos termék*, hanem egy egészen különleges műfaj: *Farkas István képeit André Salmon magyarázza* - versekkel.

Egy égbenyúló montparnasse-i ház ötödik emeletén, Farkas István műtermében beszélgetek a magyar művésszel:

- *Salmon*, a neves esztéta és költő - meséli - már régen figyeli a dolgaimat. Ő ugyanis Princet¹⁹ matematikussal és Apollinaire-el, a költővel az élen, vezére volt annakidején a modern festészeti mozgalomnak. Így történt azután, hogy Salmon képeim közül kiválogatott tízet, amely szerinte poézisével és misztikumával legközelebb áll az ő művészetéhez és elhatározta, hogy velem közösen albumot ad ki ebből a tíz képből. Az elhatározást most tett követte- az album megjelent.

Mutatja az albumot - érdekes tényleg. Jobb oldalon vannak *Farkas* képei, bal oldalon pedig *Salmon* prózája. Éltre keltése egy furcsa műfajnak, amikor a költő és a festő ugyanazt a témát *saját eszközeivel* mondja el.

Magáról is beszél ezután Farkas István.

- És a mi a művészi irányomat illeti: mindig az örök keresésben vagyok. De már ott tartok, hogy *szeretem a képeimet* és a befejezett munkáim nem kedvetlenítenek el. A kétségbeesések és vívódások hosszú esztendőihez képest az aránylagos harmónia, amelyet csak növel az album sikere, minden este *nagy boldogság az életemben...*

Az életéről nem szívesen diskurál és csak hosszú, nagy hallgatások után nyílnak meg az emlékezés rejtett kis fiókjai, hogy visszaszálljon a múltba mesteréhez, a magyar festészet egyik legkülönösebb zsenijéhez: Mednyánszky László báróhoz.

Mednyánszky még rövidnadrágos kis gimnazista korában kedvelte meg *Farkas* Istvánt, egyéniségének szuggesztíója mélyen bevésődött az akkor még gyerekemberbe, annyira, hogy annak varázsától *ma sem tud szabadulni*.

Mednyánszky után *Nagybánya*, majd *Párizs* következik, ahol már *Cézanne*-t vallja mesterének. Jön azután a háború, *Farkas* István bevonult katonának, olasz hadifogságba került és amikor hazatér s először vesz újra ecsetet a kezébe, eldobja azt. Elveszti a talajt lába alól. Évekig vívódik önmagával idehaza, míg újból kimegy Párizsba, ahol azután *új utakon bár, de újra megtalálja önmagát*. Visszatér az élet és a munkakedv és íme, még jönnek az eredmények is.

Mint ahogy ezt a *Salmon*-album nagy sikere bizonyítja.

Esti Kurír, 1929. augusztus 23. 4.

De több más lapban is megjelentek írásai: *Nyugat*, *Literatura*, *Új Idők*, *Színházi Élet*. Ld.: Bajomi Lázár Endre: *Párizs nem ereszt el*. Budapest, 1975. 83-84.

¹⁹ Maurice Princet (1875-1973) matematikus, „a kubizmus matematikusa”.

Farkas István: Táj, Bordighera, 1926. p. p. 233 x 355, jn, mgt.

Correspondences. Farkas István és André Salmon képalbuma. Paris, 1929. Párizsban élő magyar festő és francia költő közös munkája ez a rafináltan érdekes művészi kiadvány. Csak a mai Párizsban születhetett meg Farkas és Salmon képalbuma, abban a városban, mely a modern művészetnek legújabb nemzetközi iskoláját

teremtette. Az École de Paris előzményei ugyan a francia művészetben keresendők, de szelleme, stílusa már nem nevezhető tisztán franciának. Idegen nemzetiségű egyéniségeinek eltérő kultúrája és szellemi leszármazása annyira belejátszik az École de Paris stílusának kialakulásába, hogy az utóbbit nem nevezhetjük teljesen a francia géniusz megnyilatkozásának. A mai Párizs kultúrája – hiába tiltakoznak ellene a franciák – már éppúgy nem igazában francia, mint ahogyan a kései császárok Rómáját is át- meg átjárta a barbár vér. A párizsiak büszkéek, hogy csodás varázsú városuk felszívja az odatóduló idegeneket, látszólag franciákká teszi őket, de nem veszik észre, hogy ízlésük, kultúrájuk ezúton mennyire átalakul. Mióta a Montmartre-ról a Montparnasse-ra költöztek át a művészek, azóta nagyot változott a párizsi művészet arculata. Nem hiába hallani a világ minden nyelvét a Café du Dôme-ban vagy a Café du Rotonde-ban, a legmodernebbek otthonaiban, az avant-garde művészete sem nevezhető már franciának, hanem csak párizsinak. Igen nagy a százaléka azoknak, akik a francia avant-garde kiállításokon mint vezető mesterek szerepelnek. Picasso, Van Dongen, Foujita, Modigliani, Kissling, Chagall, Pascin idegen volta le nem tagadható.

A magyarokat ebben a társaságban Farkas István képviseli. „Oeuvrejének – írja Pierre Flouquet a *Chronique du Jourban* – a tiszta festőiség terén Matisse és Dufy között van a helye.”²⁰ „Több képben Farkas egészen felszabadult és végig megoldja a maga elé tűzött formai problémákat. Megértette az örök tanulságot, hogy a technika, a mesterség meghódításának korszaka után ne legyen más célja a művészetnek, mint hogy saját magát adja a világnak, az őt környező természetből kölcsönözve az élet minden elemét – korlátozás nélkül.” (Montparnasse – Géo Charles).²¹ „Farkas István egyike azoknak a festőknek, akiket hasznos és termékeny tapasztalatok fölfegyvereztek arra, hogy új és mélyen átértett eredményekkel ajándékozzanak meg.” (L'Aurore – Bruxelles.) „Olyan finomságokat élvezhetünk képeiben, amire egy Matisse büszke lehetne.” (Monde.) „Etienne Farkas *Correspondances* – írja maga André Salmon a *Candide*-ban – igazán korszakalkotó jelenség a modern estampe történetében.”

Festő és költő úgy összeforrott egymással az album keretében, hogy a munka a baudelaire-i „Correspondances” nevét viseli. Prózában írt költemények telve merész hasonlatokkal, amelyek a tengerből születő Vénusz szépségét és a legmodernebb technikai eredményeket egy húron pengetik, és természettől elkíváncozó színálmok, amelyekben egzotikus naivitás és hiperkulturális fantázia csendül össze. Előbb voltak a képek és tőlük inspirálva írta meg André Salmon költeményeit. A tíz különös szépségű kép nem természeti motívumok közvetlen átvétele alapján jött létre, hanem a valóságábrázolástól szinte felszabadult szín és formaképzlet találta meg itt a maga lelki motívumaihoz, művészi akkordjaihoz illő, természetből vett témáit. Rejtelmes

²⁰ Pierre Flouquet: Etienne Farkas. *Les chroniques du jour. Cahiers d'art trimestriels*, No 2. (június). 1929. o. n. [38–41.] – az idézet: 41.

²¹ Géo Charles: Les peintures d'Étienne Farkas a la Galerie du Portique. *Montparnasse*, Ns. 15. No 56. 1929. (június-július), 4–5.

szépségű álomképek, amelyek néha csak egy hajszállal függenek össze a valósággal. A választott motívumok is legtöbbször ilyen merészek és idegenek: a tengerfenék világa különös, ismeretlen életével. Claude *Monet* és *Vaszary* János festett hasonló törekvésű, a köznapi motívumoktól eltérő, nagy vásznak, a vízililiomok-sorozatát, illetőleg a tihanyi biológiai intézetben lévő tengerfenék-kompozíciót. De ezek még realiztikusabbak, színvibrálásuk és stilizáltságuk ellenére is materiálisabbak Farkasnak különböző akkordokat imitáló képeinél. Itt a művészet teljesen fölébe akart kerekedni az adottságoknak. De ilyenek azok a képei is, amelyekben egyszerűbb motívumokban fejezi ki élményeit. Egy erdőmélye, egy csendélet, vagy két figurális kompozíció ugyanezt a fantáziafelszabadulást ünnepli, mint a halak, rákok, moszatok, algák titokzatos világa.

Tévedés lenne azonban azt hinni, hogy Farkasnak lerögzített álomképei könnyed, súlytalan, tovaillanó ábrándok eredményei. Ezek csak látszólag suhanó, optikai impressziók, valóságban azonban tudatosan kielélt, a lélek titkos élményeit fölfedő vallomások. Farkas kísérletező, gondolkodó elme, aki nemcsak alkotásai művészi kialakulását, hanem technikai eszközeit is a legnagyobb gonddal készíti elő és végzi. Nem hiába veszik olyan komolyan művészetét, ritkán megjelenő munkáit Páris számottevő köreiben. André Salmon is Picasso és Braque művészetének egyéni tovább folytatását, megérését látja bennük. De talán egyik munkája sem olyan befeszített, mint a *Correspondances* képalbum sorozata, melyet a *Chroniques du Jour* adott ki fényűző köntösben. (A *Portique* helyiségeiben rendezett nagyszerű gyűjteményes kiállításának nem egy festménye is mérte ezt a hangot intonálta.) Számunkra Farkas albuma értékes üzenet e kiváló tehetségű hazánkfiától, aki elrepült a magyar földről, ki a nagy világba, hol más a levegő, más az akarat és más a beteljesülés.

Ybl Ervin *Magyar Művészet*, 1929. V. évf. 9/10. sz. 642–643.²²

Petrovics Elek²³ a barbizoni Paál-ünnepségről. [...] A magánkiállítási helyiségekben egy *Corot* műveiből rendezett kéпкиállítást láttam. [...] Nemrég zárták be *Farkas* Istvánnak, ennek a tehetséges és máris jó nevű fiatal magyar festőnek kiállítását, melynek anyagát még alkalmam volt látni. Képeiből egyet a Szépművészeti Múzeum számára meg is szereztem. [...]

Budapesti Hírlap, 1930. június 28. – Irodalom és művészet melléklet, 1.

²² Ld. még: Ybl Ervin: André Salmon és Farkas István képalbuma. *Budapesti Hírlap*, 1929. július 9. 10.

²³ Petrovics Elek (1873–1945) jogász, művészettörténész, az MTA tagja. 1914–1935 között a Szépművészeti Múzeum igazgatója, illetve főigazgatója. Ld.: Petrovics Elek: *Újakról és régiekről. Művészeti dolgozatok*. Budapest, 1923.; Petrovics Elek: *Élet és művészet. Tanulmányok, cikkek*. Budapest, 1937.

Farkas István: Olvasó nő babakocsival, 1929, papír, pasztell, 260 x 290 mm, Kecskeméti Katona József Múzeum, ltsz: 84.84. © Kecskeméti Katona József Múzeum

Magyar festő Párizsban – Farkas Istvánról. [...] Farkas Istvánnak sok egyéb lehetőséget megadott volna a sors. Miért tehát és micsoda megszálltság hatása alatt, hogy a dolgok legnehezebb végét fogja meg, elhárítva mindent, ami könnyű, ami kínáló és bányássza inkább a ritkát, a maga lelki asszonáncait a széppel, az összefüggéseit minden más világokkal és e világok spektrumát az ő lelki prizmáján keresztül.

Az otthoni könnyű sikerek útját szinte irtózáttal kerülte el; Farkas István nem ismeri a kisebb ellentállás törvényét. Ellenkezőleg. Mintha gyönyörűsége telnék benne torlaszokat emelnie a tulajdon útjába. Valamikor régen Mednyánszky tanítványa volt. Utóbb Münchenbe utazott. Később Párizsba. Ifjúsága teljében volt akkor, szomjas az új benyomások után és ereiben csupa lázadó lüktetés. Párizsban akkor javában dúlt az új művészet forradalma: átértékelni mindent, lerombolni a klasszikusokká lett elveket, új esztétikát ültetni a régi helyébe. A kubisták és „vadak” csatakiáltásaitól volt hangos a Montmartre és Montparnasse. E nagy forrongás elkapta persze őt is, de impulzusait hűtötte a gondolkodás; tudta, a forradalom sohase cél, hanem csak eszköze a megújulásnak. Így neki a barikád is munkahelye volt,

nem pedig tribünje nagy szólamok hangoztatására. Dolgozott. Kiállításra készült. Aztán jött a világháború. Farkasnak máról-holnapra menekülnie kellett haza, a nagy perspektívák helyett a lövészárkok szűk partjai mögé. Valamennyi munkája, évek termése ezalatt Párizsban maradt. És amikor egy lassan újra észre tért világban Farkas 1922-ben visszajöhetett ide, a régi műterme kifosztva, a képei elkótyavetyélve, ő maga: egy új életkezdés problémái előtt.

És kezd, csakugyan, előlről az egészet. A remete komolyságával, szigorával, magába zárkózottságával. Hosszas inaskodásra kényszeríti magát, valami olyan fanatikus tisztességgel, mint amilyennel Ingres állt neki, még öreg korában is, a régieket másolni, mondván, hogy a mesterségét tanulja, vagy ahogyan Delacroix vallotta, hogy rajzolni tudni: a művészi becsületesség dolga. És innen van az, ami Farkas munkáiban a gazdag fantáziája és kolorista finomságai mellett legelsőbben megejtí az embert: a *métier*-je mély, alapos és becsületes ismerete.

Művész részéről lírai vallomás: micsoda környezetet ad magának. A bútorzata, a berendezése, az atmoszféra, amit maga körül teremt, nemcsak az ő igazi lényének kifejeződése, de megérzéklődik benne az a dédelgetett másik énje is, amelynek a mások szemében tűnni szeretne. Van, aki könyvcitadellába veszi be magát, más a kelet kényelmébe, lágyságaiba. Vannak érzelmes és vannak cinikus interieurök. Fantasztikusok, dekoratívok, nagyképűek, patetikusok, szánalomkeltők és még mit tudom én mifélék! (Szegény Verlaine egy fénykép alá, amelyik csapszékben ábrázolta, elázottan, az üres poharak glédája előtt, magát csúfolón ezt írta: „*Verlaine otthon*”). Ridegebb, cellaszerűbb ateliert képzelni se lehet, mint Farkas Istváné, itt a Montparnasse kellő közepén. Kopár, roppant magas falaival olyan ez a műterem, mint egy gondolkodó, hatalmas homlok. Az ellentét szinte drámai: lenn az utcán szerte a házak falán lángoló betűkkel lobogó felírások; cikázó lények a boulevard felett; zsigongó karavánokkal leli művészkávéházak, dancingok; kábító ritmusaival, brutalitásaival mindenütt a harsány élet: Montparnasse! De a tohuvabohuja csak éppen eddig a küszöbig kíséri az embert. Itt, egyszerre, elhal minden. Mintha egy másik világ kezdődne. Zajtalan, hermetikus, szemérmes és amelyikből csak annyi jut a látogató elé, amennyit a művész elengedhetetlenül szükségesnek tart. Szigorú műterem. Csupa rend. Szinte mint egy patika, olyan. És mint a patika polcain a tarka üvegek, itt is a fiolák végtelen sora és bennük a színek minden izzása. Farkas a színek alkímistája. Hallatlan buzgósággal, izgalommal lesi ki a szín legrejtettebb titkait. Egy pillantás itt magunk körül meggyőz róla, amit Farkas képei oly gazdagon revelálnak, hogy a szín az ő számára: maga a lényeg, az abszolút kép és az abszolút festészet. Mint hangszerén a virtuóz, játszik ő a színein és végtelen vibrációkat, fantomatikus finomságokat hoz ki velük, amelyek mellett mellékes, hogy a formák, amiknek lelket adnak, élő világot ábrázolnak-e, vagy képzeletbelit, s vizuális benyomásokat adnak-e vissza, vagy látomásokat? A témái, hogy úgy mondjam: nem tárgyiak, de merőben pikturálisak. A művészetében tartózkodik mindentől, ami köznapi, ami lármás, unalmas és ostoba. És bizonyára nem véletlen, ha itt most öt percen belül másodszor jut eszembe Verlaine; s mialatt Farkas képeit nézem s az esztétikájukon tűnődök, valahonnan igen mélyről, szordínós hangon ez a Verlaine-i hitvallás jár fel az emlékezetembe:

„L'art ne veut point de pleurs et ne transige pas.
Voilà ma poétique en deux mots: eile est faite
De beaucoup de mépris pour l'homme et de combats
Contre l'amour criard e contre l'ennui bête”.²⁴

...Ez a műterem a nagy rendjével és e fiolák a dzsungeles szintobzódásukkal számomra egy komplikált lélek kifejezői; egy léleké, amelyekben a gondolat állandó csatában van az emócióval, az értelem az igen erős líraisággal. E lelki kettősség jegyében jelenik meg előttünk Farkas, most, az alkotó munkája teljében. Húsz év tanulásban eltöltött erőfeszítése mögötte és ennek árán nagy eredmény: világos megismerés mindenről, ami a művészet igazi lényege és egyedül érdemli meg az emberélet minden mártíriumát. De egyben arról is, hogy csak ezért a lényegért és nem a látszataiért érdemes vállalni, ami önkínzást tartogat számára az ő tépelődő természete és élre törő ambíciója.

Ez az askézise és lelki szigora éppenséggel nem zárja ki a lírát és vele a mély ellágyulásokat. Farkas a képein szinte mindig a költői álom és a tudós realizmus mezsgyéjén jár, hol az egyikhez, hol a másikhoz hajolva közelebb. Fantáziája egész világokat görget elénk. Egzotikumokat, amelyek színben és gondolatban, nagyszerű szintézisben férnek meg a portréival, mint valóságos lelki kiegészítői. És bizonyára nem véletlen, hanem Farkas megkapó, őszinte líraiságának diadala, hogy a képei, élmények módjára, valóságos versciklus megírására ihlették a legkiválóbb modern francia lírikusok egyikét, André Salmon-t. E verssorozat és Farkas képeiből egy albumra való azóta „*Correspondances*” címen jelent meg, a bibliofilok nagy gyönyörűségére.

A francia nagy képkiallítások közül művészi színvonal dolgában kétségtelenül a Salon des Tuileries áll első helyen. Farkas István képei is itt tűntek fel először. Azóta a Salon des Tuileries minden új tárlata Farkasnak egy-egy újabb sikert jelent. Itt fedették fel őt olyan műgyűjtők, mint Auguste Perret, Chester Dale,²⁵ Nemes Marcell stb. s olyan kritikusok, mint Salmon, Fierens,²⁶ Courthion.²⁷ Ugyancsak itt találta őt meg a párizsi „Portique” galéria igazgatója, aki a tavasszal gyűjteményes kiállítást rendezett műveiből.

Kényes ízléséről ismert, előkelő galéria ez a „Portique”, ahová a francia piktorok legjobbjai jutnak csak be, mint Matisse, Dufy, Utrillo, mialatt mások ezerszám hasztalan ostromolják, hogy ott kiállítást rendezhessenek.

...Farkas, akinek otthon nálunk nevét is alig ismerik, a zárkózottsága csigaházából ki se dugta fejét, amikor a kritika egyhangú magasztalással fogadta a Salon des Tuileries-ben szereplő képeit. Az amatőrök versengése se zavarta ki a gyakorlati életen

²⁴ Paul Verlaine: *Vers dorés*.

²⁵ Chester Dale (18813-1962) amerikai bankár, neves műgyűjtő.

²⁶ Paul Fierens (1895-1957) belga művészettörténész, a Musées Royaux des Beaux-Arts de Belgique munkatársa.

²⁷ Pierre Courthion (1902-1988) svéd művészettörténész.

kívül eső szemlélődéséből. A Portique-ban volt kiállítása harsány sikere előtt pedig egyszerűen – *hazaszökött Magyarországra*, beletemetkezni a nagy magyar pusztá csendjébe. Eljutottak-e oda hozzá a párizsi előkelő művészi folyóiratok? A *Sagesse*,²⁸ a *Candide*, az *Intransigent*,²⁹ a *Montparnasse* számai, amelyekben a legelsőrangú kritikusok méltatják, dicsérik, analizálják művészetét és erősen anektáló kedvvel, valahol Matisse és Dufy közt keresik Farkas István helyét. A *Revue de France*,³⁰ *Chantecler*,³¹ *Gringoire*³² stb. cikkeiből hasonlókat olvastunk. Néhány hét előtt pedig egy bruxelles-i nagy napilapban olvastam vezércikket erről a magyar művészről. A magyar újságokban, sajnálatomra, annál kevesebbet... De amikor most pár napja látogatóban voltam Farkasnál, műtermében a kitűnő Nemes Marcellel találkoztam. A híres magyar műgyűjtő villogó szemmel válogatott ki tutzingi kastélya számára vagy négy újabb képet Farkas művei közül. És mialatt Maecenást – edite regibus! – lefőző gesztusával írt ki a képekért egy jókora csekket, talán észre se vette azt a bánatot, gyengédséget, szomorúságot, amellyel a művész még egyszer végignézett a munkáin. Búcsúzott tőlük... És e pillanatban, azt hiszem, elég lett volna egy lágyabb szó, egy halkán megpendülő húr és Farkas látszólag szenvtelen szeméből kibugyan a könny.

Adorján Andor *Uj Idők*, 1930. január 12. XXXI. évf. 3. sz. 77-79.

²⁸ Paul Dermée: Farkas. *Sagesse. Cahiers de littérature et d'art paraissant chaque saison*, 8. 1929. nyár, 45.

²⁹ Maurice Raynal: „Le Salon des Tuileries”. *L’Intransigent*, 1926. május 31. 5.; M. R. [Maurice Raynal]: Pannenaux í la détrempé, par Farkas (99, boulevard Raspail). *L’Intransigent*, 1929. június 25. 2.

³⁰ André Salmon: Les Arts et la Vie. La Peinture. *La Revue de France*, 10. sorozat, 4. 1930. július-augusztus, 695-696.

³¹ André Salmon: Madagascar. *Chantecler*, 1929. július 20. 1.

³² André Salmon: Les Arts. Correspondances. *Gringoire*, 1929. szeptember 6. 6.